مۇستەملىكىچىلىك ۋە روھنىڭ يارىلىنىشى

2018 - يىلى 29 - ئاپرېل

رۇقىيە تۇردۇش | ئۇيغۇر تەتقىقات ئىنستىتۇتى | 2018 - يىلى 8 - ئاپرېل | كانادا

مۇستەملىكىچىلىك ھازىرغىچە ئىنسانىيەت دۇنياسىدا ئېغىر قىرغىنچىلىقلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىش بىلەنلا قالماي، بەلكى ئىنسانىيەتنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا ئەڭ ئېچىنىشلىق روھىي كېسەللىكلەرنى پەيدا قىلىپ، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملاشتى. مۇستەملىكىچىلىكنىڭ ئىنسان روھىيىتىگە يەتكۈزگەن بۇزغۇنچىلىقى، مۇستەملىكە قىلىنغۇچىلارغىلا ئەمەس، مۇستەملىكە قىلغۇچى مىللەتلەرگىمۇ ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتتى.

مۇستەملىكىچىنىڭ پسىخىك بىنورمالليقى

مۇستەملىكىچى ھاكىمىيەت مەلۇم زېمىننى بېسىۋالغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ خەلقىرى، ئۆزلىرىنى بېسىۋېلىنغان زېمىن خەلقىدىن ئۈستۈن كۆرۈش، ئۇلارنى يامان كۆرۈش، ئۇلارنى يوقۇلۇپ كېتىشكە تېگىشلىك مەخلۇقلار دەپ قاراشتىن ئىبارەت كەمىستىش ۋە ئۆچمەنلىك پسىخىكىسىنى تەبىئىيلا يېتىلدۈرىدۇ. چۈنكى مۇستەملىكە ئارقىلىق ئېرىشكەن بارلىق ئۈستۈنلۈك ۋە ھۆكۈمرانلىق ئۇلار بىلەن مۇستەملىكە قىلىنغۇچى خەلق ئوتتۇرىسىدا سىياسىي ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي شۇنداقلا مەدەنىيەت سەۋىيە جەھەتتىن زور دەرىجىدە پەرق پەيدا قىلىدۇ.

بەلكىم نۇرغۇن كىشىلەر مۇستەملىكىچىنىڭ ياخشى - يامىنى يوق دەپ قارىشى مۇمكىن. ئەمما، تارىختا مۇستەملىكە بولغان ۋە ئېغىر زۇلۇملارنى بېشىدىن كەچۈرگەن مۇستەملىكىچىلەرنىڭ، بىخەتەرلىك تۇيغۇسى تۆۋەن، ئۆزىگە ئىشىنىشى كەمچىل بولغانلىقتىن، ئېغىر دەرىجىدە زۇلۇم ۋە ھەق - ھوقۇق دەپسەندىچىلىكىگە ئۇچراش تارىخى يوق مۇستەملىكىچىلەرگە قارىغاندا، تېخىمۇ قەبىھ بولىدىغانلىقىغا ئائىت مىساللار ناھايىتى نۇرغۇن.

بۈگۈنكى خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستان ۋە تىبەت خەلقىنى ئەڭ ۋەھشىي ئۇسۇللار بىلەن باستۇرۇشى، قىرغىنچىلىققا ئۇچرىغان، 2000 يىلدەك سۈرگۈن بولغان يەھۇدىيلارنىڭ بۈگۈنكى كۈندە پەلەستىنىدىكى كىچىك باللارغىمۇ زوراۋانلىق قىلىشى بۇنىڭ بىر مىسالى.

خىتاي مىللىتى ئۇزۇن مۇددەت مانجۇ ۋە موڭغۇللارنىڭ مۇستەملىكىسىدە ياشىغانلىقتىن ئەسلىدە ئۆزىنى تۆۋەن كۆرىدىغان پسىخىكا يېتىلدۈرگەن بولۇپ، گەرچە شەرقىي تۈركىستانىنى ئىشغال قىلىپ كۆچۈپ كىرگەن خىتايلار شەرقىي تۈركىستان خەلقىدىن ئىقتىسادىي، سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە مائارىپ جەھەتتە ئەۋزەل ئورۇنغا ئېرىشىش ئارقىلىق، ئۆزلىرىگە بولغان ئىشەنچىسىنى تۈرغۇزۇش پۈرسىتىگە ئىگە بولغان بولسىمۇ، تاكى خىتاي دۆلىتى كۈچىيىپ دۇنياغا دوئېل ئېلان قىلىشقا يۈز تۇتقان، غەرب دۆلەتلىرى چېكىنىش مۇساپىسىگە قەدەم قويغان يېقىنقى يىللارغا كەلگۈچە روھى جەھەتتە ئۇيغۇرلار بىلەن رىقابەتلىشەلمەي كەلگەن. ھەممىدىن مۇھىمى، باشقا دىن ۋە ئىدىئولوگىيەلەردىن غايەت زور ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىيەلەيدىغان ئىسلام دىنى ۋە قويۇق سەنئەت پۈرىقىغا ئىگە گۈزەل مەدەنىيەت بىلەن قوراللانغان ئۇيغۇرلارنى خىتاي مەدەنىيىتى زادىلا جەلپ قىلالمىغان.

ئەمما، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان خەلقئارادىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ھەربىي جەھەتتىكى ئورنىنىڭ كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ، شەرقىي تۈركىستانداىكى ھۆكۈمرانلىقىنى مەڭگۈ كاپالەتكە ئىگە قىلىش شۇنداقلا، دۇنياغا كېڭىشىش پىلانىدا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستراتېگىيەلىك ئورنىدىن مەڭگۈ ئۇنۇملۇك پايدىلىنىشنى نىشان قىلغان خىتاي ھۆكۈمىتى، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەقىقىي خوجايىنلىرى بولغان خەلقلەرنى مەدەنىيەت قىرغىنچىلىقى ۋە ھەرخىل يوشۇرۇن قىرغىنچىلىقلار ئارقىلىق پۈتۈنلەي يوقىتىۋېتىش كويىغا چۈشتى. نەتىجىدە، ئىشغالىيەتچى خىتاي مىللىتى بىردىنلا روھىي جەھەتتە جاسارەتلىنىپ، دىكتاتور ھاكىمىيىتى بىلەن بىرلىشىپ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى مەدەنىيەت جەھەتتىن ۋەيران قىلىشقا ئوتتى.

تۇنسىلىق يازغۇچى ئالىبېرت مېممى ئۆزىنىڭ «مۇستەملىكىچى ۋە مۇستەملىكە قىلىنغۇچى» ناملىق ئەسىرىدە: ھەر بىر ئىشغالىيەتچىنىڭ راھەت ـ پاراغەتتە ياشىشىنىڭ خەقنىڭ بايلىقلىرىنى بۇلاش بەدىلىگە؛ ھوقۇق ۋە كۈچىنىڭ ئۆزلىرى بېسىۋالغان زېمىن خەلقىنىڭ قېنى بەدىلىگە كەلگەنلىگىنى ئويلاپ يەتەلمەيدىغانلىغىنى، شۇڭا تارازىدا داۋاملىق ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى قويغان تەرەپنىڭ بېسىپ كېتىدىغانلىغىنى يازىدۇ[1].

ئۇ يەنە، زۇلۇمنىڭ مۇستەملىكە قىلغۇچى ۋە قىلىنغۇچى ھەر ئىككى تەرەپنىڭ روھىيىتىنى گۇمران قىلىدىغانلىقى ھەققىدە توختىلىپ: «زۇلۇم كىشىلەرنىڭ ئەڭ ئېسىل ئېنېرگىيەلىرىنى چېچىپ ۋەيران قىلىۋېتىدۇ. مۇستەملىكىچى مۇستەملىكە قىلىنغۇچىغا زۇلۇم قىلىش جەريانىدا ئۆزىنىمۇ سېستىپ ماڭىدۇ»[2] دەپ يازىدۇ.

ئۇنىڭ قارىشىچە، مۇستەملىكىچى ئېرىشكەن بارلىق ئالىي دەرىجىلىك ئىمكانىيەتلەرنىڭ ناھەقچىلىك بەدىلىگە كەلگەن قانۇنسىزلىق ۋە جىنايەت ئىكەنلىكىنى باشقىلارلا ئەمەس مۇستەملىكىچى ئۆزىمۇ بىلىپ تۇرغانلىقتىن ئۇنىڭ روھىيىتىنىڭ مەڭگۈ خاتىرجەمسىزلىككە پېتىپ قېلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ[3]. مېممىنىڭ قارىشىچە، مۇستەملىكىچىلەردە مەنپەئەت، ئۈستۈنلۈك، كۈچ ۋە بۇلارغا باشقىلارنى ۋەيران قىلىش ئارقىلىق ئېرىشىش، ھەققانىيەت ئۆلچىمىنىڭ تەرەققىيات ئامىللىرى سۈپىتىدە مەۋجۇت بولىدۇ ۋە بۇ مەۋجۇتلۇق ئۇلارنىڭ يۇرۇش ـ تۇرۇشىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ[4]. مېممى بۇ ھەقتە تېخىمۇ ئەتراپلىق توختىلىپ، مۇستەملىكىچىلەرنى، باشقىلارنى ۋەيران قىلىش ئارقىلىق ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىشنى ۋىجدانى كۆتۈرگۈچىلەر ۋە كۆتۈرەلمىگۈچىلەر، دەپ ئىككىگە ئايرىيدۇ[5]. بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، كانادا ھۆكۈمىتىنىڭ ئىلگىرى ئۆزلىرى مۇستەملىكە قىلغان يەرلىك مىللەتلەردىن ئەپۇ سورىشى ۋە ئۇلارغا تۆلەم تۆلەشنى قارار قىلىشى، ئۇلارنىڭ ھەققانىيەت ئۆلچىمىدە ئاخىرى باشقىلارنىڭ ھەققىگە زورلۇق بىلەن ئىگە بولۇۋېلىشتىن گۇناھكارلىق ھېس قىلىش تۇيغۇسىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى ئىگىلىگەنلىكىنى كۆرسەتسە كېرەك. خىتايلارنىڭ ھەققانىيەت ئۆلچىمىنىڭ تەرەققىياتىغا مۇستەملىكىچىلىكتىن كېرىدىغان قانداق پەرقلىق ئامىللار بولۇشى مۇمكىن؟ خىتاي ئىشغالىيەتچىلىرىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۆزلىرى ئېرىشكەن بارلىق ئىمكانلار ئۇلارنىڭ ھاكىمىيىتىنىڭ ئەۋزەللىكى تۈپەيلىدىن قولغا كەلگەن، دەپ قارىلىدۇ. كۆڭزىچىلىق ئىدىيەسىدىكى ھاكىمىيەتكە سادىقلىق ۋە كومۇنىست جەمئىيىتىدىكى پىكىر ئەركىنلىكىنىڭ بوغۇلۇشى، ئۇلاردىكى پىكىر ۋە تەپەككۇر ئەركىلىكىنى بوغۇپ قويغانلىقتىن، ئىشغالىيەتچى خىتايلار نېمىنىڭ باراۋەرلىك، نېمىنىڭ ئادالەت،

نېمىنىڭ ئىنسانىنىڭ قەدىر قىممىتى، نېمىنىڭ نومۇس ۋە جىنايەت ئىكەنلىكىنى مەڭگۈ چۈشەنمەي ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن.

بۇ خىل جاھىلىيەت ئاستىدا، خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىدە مەنپەئەت، ئۇستۇنلۇك، كۈچ ۋە بۇلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن قىرغىنچىلىق قىلىشنى، مەنپەئەتتىن ۋاز كېچەلمەسلىك ئەمەس، بەلكى ھەق - ھوقۇق دەپ بىلىش تۇيغۇسى ھەققانىيەت ئۆلچىمىنىڭ تەرەققىياتى سۈپىتىدە ئۆز ئىپادىسىنى تېپىشى مۇمكىن. مانا بۇ خىتاي ئىشغالىيەتچىلىرىنىڭ بىنورمال پسىخىكىسىنىڭ ئۇنى دۇنياغا بالا - قازا بولىدىغان فاشىستىك ئىدىيەگە سۆرىشى بولسا كېرەك.

مۇستەملىكە قىلىنغان مىللەتلەردىكى ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈش پسىخىكىسى

مۇستەملىكە قىلىنغان خەلقلەردە بولسا، بارا - بارا ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىدىن نەپرەتلىنىش؛ ئېغىر زۇلۇم ئاستىدا قالغانلىقتىن، بىردىنبىر چىقىش يولىنى مۇستەملىكە قىلغۇچىغا چىراي، تىل، بەدەن ھەرىكىتى ، قىممەت قارىشى دېگەندەك ھەممىلا جەھەتتە «ئوخشاش» ئارقىلىق تاپماقچى بولىدىغانلىقىغا دائىر ئەھۋاللارنى داۋاملىق ئۇچراپ تۇرىدۇ؛ كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، بۇنىڭ بىلەن ئاسانلا ھۆكۈمران مىللەتلەرنى ئۆزىدىن ئۈستۈن كۆرۈش ۋە ئۆز مىللىتىنى تۆۋەن كۆرۈش پسىخىكىسى تۇغۇلىدۇ.

ئۇزۇن مۇددەت مۇستەملىكە ئاستىدا قالغان ئافرىقا خەلقى ياۋروپالىقلارنى ناھايىتى ئۈستۈن كۆرىدىغان پسىخىكا شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، ئافرىقا دۆلەتلىرى چەتئەللىكلەرگە ناھايىتى دوستانە ۋە قىزغىن مۇئامىلە قىلىدىكەن. ئەمما ئۆزلىرىگە كەلگەندە بولسا، تولىمۇ رەھىمسىز بولۇۋالغان. ھازىرغىچە مۇستەملىكىچىلىكنىڭ دەردىنى تارتىپ ئافرىقىدىكى نامراتچىلىقتا تىركىشىۋاتقان نىگېرىيە دۆلتى، ئوبامانى ئۆلارنى زىيارەت قىلغاندا، ئوبامانىڭ ئامېرىكىدا تەختكە چىقىش دولقۇنىنى قوللاپ، **630 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى يېغىپ ئىئانە قىلغان**.

مۇستەملىكە قىلغۇچى بىلەن مۇستەملىكە قىلىنغۇچى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ئەڭ ئاۋۋال شۇنداقلا ناھايىتى روشەن ھالدا تىلدا گەۋدىلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، مۇستەملىكىچى، ھەممىدىن ئاۋۋال ۋە ھەممىدىن تېزلا مۇستەملىكە قىلىنغۇچىنىڭ ئۆزىگە ئوخشىمايدىغانلىقىنى تىل جەھەتتىن ھېس قىلىدۇ؛ ئۇ، مۇستەملىكە قىلىنغۇچىنىڭ تىلىنىڭ ئۆزىنىڭ تىلىغا ئوخشىماسلىقى تۇپەيلىدىن ئۇلارنى كەمسىتىدۇ ۋە چەتكە قاقىدۇ. بۇ چەتكە قېقىش، ئەڭ ئاۋۋال تىلنىڭ ھۆكۈمرانلىقى بىلەن باشلانغانلىقتىن، مۇستەملىكە قىلىنغۇچىنىڭ ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈش پسىخىكىسىمۇ ھۆكۈمران مىللەتنىڭ تىلىنى ئۆگىنىش جەريانىدا باشلىنىدۇ.

20 ئەسىردىكى مەشھۇر بىلىم ئىگىلىرىنىڭ بىرى، روھىي كېسەللەر دوختۇرى ۋە پەيلاسوپ فرانتز فانوننىڭ ئەڭ مۇھىم ئەسەرلىرىدىن بىرى بولغان « قارا تېرە ۋە ئاق نىقاب» ناملىق ئەسىرىدە، ھۆكۈمران مىللەتكە ئىنتىلىش ۋە ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈش پسىخىكىسى ناھايىتى ياخشى تەھلىل قىلىنغان بولۇپ، ئۇ مۇنداق دەپ يازىدۇ:

«مۇستەملىكە قىلىنغۇچى مۇستەملىكە قىلغۇچى تەرىپىدىن كەمسىتىلگەنلىكى ۋە خارلانغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ قابىلىيىتىنى توختىماستىن مۇستەملىكە قىلغۇچىنىڭ تىلىنى ئۇلارغا ئوخشاش بىلىش ياكى بىلمەسلىك بىلەن ئۆلچەپ، ئۆزىدە ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈش پسىخىكىسىنى يېتىلدۈرىۋالىدۇ، ھەتتا ھۆكۈمران مىللەتنىڭ تىلىنى ياخشى سۆزلىيەلمەيدىغان ئۆز ئېتنىك توپلۇمى ئىچىدىكىلەرنى ياراتمايدىغان، قانچىلىك بىلىملىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنى تۆۋەن كۆرىدىغان بولۇپ قالىدۇ.»**[6]**

ئۇيغۇرلاردا ختايغا نسبەتەن بۇ خىل پسىخىكا مەۋجۇت بولغانمۇ؟ ئېسىمدە قېلىشچە، 90 - يىللاردا ئاپتوبۇسلاردا ختايچە سوزلەشكەنلەرنى كۆرسەك نەپرەتلىنەتتۇق. خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇيغۇر

مائارپىنى قالاقلاشتۇرۇشى نەتىجىسىدە، خىتايچە مائارپىتا خىتايلار بىلەن بىللە تەربىيەلەنگەنلەر يۇقىرىراق سەۋىيەدىكى بىلىم ئىگىلەش پۇرسىتىگە ئىگە بولىدىغان بولسىمۇ، بۇنىڭلىق بىلەن ئۇيغۇرلار خىتاي مەدەنىيىتى بىلەن بىلىم ئىگىلەشنى ئارىلاشتۇرۇپ قويمىدى. خىتاي مەدەنىيىتىنى كۆچلۈك چەتكە قېقىش ئارقىلىق ئۆز مەدەنىيىتىنى قوغداپ كەلدى، نەتىجىدە ئۇيغۇرلاردا مۇستەملىكە مىللەتلەردە پەيدا بولىدىغان «ئۆزىنى تۆۋەن كۆرىدىغان» زىددىيەتلىك ۋە مۇرەككەپ پسىخىكا ئومۇملاشمىدى. خىتايچە سۆزلىششتىن پەخرلەنگەن، باشقىلارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيەسىنى خىتاي تىلى ئارقىلىق ئۆلچەيدىغان ئەھۋاللار قىسمەن بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئومۇمىي ئۇيغۇر مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلالمايتتى. ئائىلە تەربىيەسى، دىن ۋە ئۆز مەدەنىيىتىنى ئۆزلەشتۇرۇش تەسىرىنىڭ كۆچلۈك بولۇشى بۇنىڭ ئاساسىي ئامىللىرىنىڭ بىرى بولۇپ، دىيانەتلىك، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى قويۇق ئائىلىدە چوڭ بولغان ياشلىرىمىزنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ، گەرچە خىتايچە مەكتەپتە ئوقۇغان، خىتايچىنى ئىنتايىن راۋان سۆزلەيدىغان بولسىمۇ، خىتايلارنى داۋاملىق بەكمۇ ۋەھشىي، ئالدامچى، سەنئەتسىز مىللەت، دەپ قارايدىغانلىقىنى داۋاملىق ئۆچرىتىپ تۇرىمىز.

ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈش پسىخىكىسى، مۇستەملىكە قىلىنغۇچى مىللەتلەرنىڭ پۈتۈنلەي ئاسسىمىلياتسىيە قىلىنغان ئەزالىرىدىمۇ مۇرەككەپ ۋە زىددىيەتلىك روھى ھالەت سۈپىتىدە ئۆز ئەكسىنى تاپىدىغان بولۇپ، فرانتز فانوننىڭ كۆزىتىشچە، كىچىكىدىن ھۆكۈمران مىللەتنىڭ ھېكايە شېئىرلىرىنى يادلاپ، ئۆلارنىڭ قەھرىمانلىرىدىن پەخرلىنىپ، ئۆز مەدەنىيىتى بىلەن زادىلا ئۆچرىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولمايۋاتقان مۇستەملىكە ئەلدىكى بىر بالا، رېئاللىقتا ھۆكۈمران مىللەت تەرىپىدىن ھەر قېتىم چەتكە قېقىلغىنىدا، ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈش پسىخىكىسىنى بىر بالداق تەرەققىي قىلدۇرۇۋالىدىكەن[7]. چۈنكى ئۇ ھەر قېتىم باشقىلارغا ھەرقانچە ئوخشاپمۇ ئوخشاپ بولالمىغانلىقتىن، توختىماستىن ئۆزىدىن مەن كىم دېگەن سوئالنى سورايدىكەن ۋە بۇنىڭغا جاۋاب تاپالمايدىكەن.

مۇستەملىكە قىلىنغۇچىلارنىڭ مۇھاجىرەت ھاياتىدىكى پسىخىكا بىنورمالليقى

روھى جەھەتتىكى ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈش مۇرەككەپلىكى زۇلۇمدىن قۇتۇلۇپ باشقىلارنىڭ دۆلىتىگە كۆچۈپ بارغان ھالەتتىمۇ، مۇستەملىكە قىلىنغۇچىدا يەنىلا گەۋدىلىك كۆرۈنىدىغان بولۇپ، ئۇلار ھەر زامان دۆلەت ئىگىلىرى بولغان مىللەتلەرنىڭ ئۆزلىرىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىغا، ئۇلارنىڭ دۆلەتنىڭ ھۆكۈمرانلىرى ۋە ئىگىسى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدۇ. ئۇيغۇرلارمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. ئۇيغۇرلارغا سېلىشتۇرغاندا، غەرب مەدەنىيىتى ھەقىقەتەن ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە خىتايغا قارشى يۆلەنچۈكسىز قالغان ئۇيغۇر مىللىتى باشقا مىللەتلەردىن ئۆزلىرىگە مېھرىبانلىق كۆرگىنىدە، ئۇلارغا ئاسانلا بېقىنىپ قالىدىغانلىقى، ئىزىلگەن مىللەتلەرنىڭ پسىخىك تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلىيالماسلىقىنىڭ يەنە بىر ئىپادىسى ئىدى. نەتىجىدە مۇھاجىرەتتىكى نۇرغۇن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا، غەربلىكلەرگە ئۆز مىللىتىگە قىلمىغان ھۆرمەت ۋە يېقىنچىلىقنى ئىپادىلەيدىغان ئەھۋاللار ئاللىقاچان ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. بىز يۇقىرىدا مەدەنىيەت كىرىزىسىنىڭ ئەڭ دەسلەپتە تىل ئارقىلىق باشلىنىدىغانلىقىنى سۆزلەپ ئۆتكەن ئىدۇق. ئوخشاشلا مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلار پەرزەنتلىرىنىڭ ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنى ئۆزلىرى ياشاۋاتقان دۆلەتنىڭ تىلىنى بىلمىگىنى ئۈچۈن سەۋىيەسىز ھېسابلايدىغان ئەھۋاللارمۇ مەۋجۇت. باشقىلارنىڭ دۆلىتىدە ياشاۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ تىلىنى بولۇپمۇ دۇنيادىكى ئاساسلىق ئالاقە قورالى بولۇپ كېلىۋاتقان ئىنگلىز تىلىنى پىششىق ئىگىلەش ۋە ياكى ئۇيغۇرلار كوپ سانلىقنى ئىگىلەۋاتقان تۈركىيەدىكى تۈرك تىلىنى ئىگىلەش ھەقىقەتەن پەخرلەنگۈدەك ئەھۋال. ئەمما ئۆز ئىچىمىزدىكى بۇ تىلنى بىلمىگەن ياكى ياخشى سۆزلىيەلمەيدىغانلارنى بىلىمسىز ۋە تۆۋەن كۆرۈش، تىلنى ياخشى سۆزلىگىنى ئۈچۈنلا شۇ دۆلەتتىكى ھۆكۈمران مىللەتلەرنى تولىمۇ چوڭ كۆرۈپ كېتىش بىر تەرەپلىمىلىكى بولسا، ئەمەلىيەتتە، فرانتز فانوننىڭ پسىخىك تەھلىللىرىدە ئېيتىلغاندەك، ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈش پسىخىكىسىنىڭ ئالامەتلىرى ئىكەنلىكى ئېنىق.

مۇستەملىكە قىلىنغان مىللەتلەردىكى روھىي كېسەللىكلەر

مۇستەملىكە قىلىنغان مىللەتلەر ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈش پىسخىكىسىنى يېتىلدۈرۈپلا قالماي، يەنە نۇرغۇن روھىي كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولىدىغان بولۇپ، تەتقىقاتلارغا ئاساسلانغاندا، ئامېرىكا قىتئەسىدە مۇستەملىكە قىلىنغان يەرلىك مىللەتلەر ۋە ئافرىقىدا مۇستەملىكە قىلىنغان مىللەتلەردىكى قورقۇش (anxiety) روھىي كېسەللىكى ۋە چۈشكۈنلۈك ھۆكۈمران مىللەتلەرگە سېلىشتۇرغاندا نەچچە ھەسسە كوپ بولغان.

قورقۇش روھىي كېسەللىكى ئېغىر زۇلۇم كۆرگەن، ھاياتىدا قورقۇنۇچلۇق ئەھۋاللارغا شاھىت بولغان ياكى ئۆزى باشتىن كەچۈرگەن جىنسىي زورلۇق ۋەياكى قورقۇنۇچلۇق ۋەقەلەرگە ئۇچرىغان كىشىلەردە پەيدا بولىدىغان روھىي كېسەل بولۇپ، ئالامەتلىرى ئاساسەن ھەممىلا نەرسىدىن ھەددىدىن زىيادە ئەنسىرەش ۋە ئۆخلىيالماسلىق، ئېغىر بولغاندا تىترەپ ئاغزى قۇرۇپ، تەرلەپ، نەپەس ئېلىشى قىينىلىشپ، مەيدىسىنى ئېغىر بىر نەرسە بېسىۋالغاندەك تىنالماي قېلىش، ئاشقازىنى راھەتسىز بولۇپ ياندۇرۇۋېتىش، ھەممىلا نەرسىگە گۇمان ۋە يامان تەرەپتىن قاراش، بويۇن ۋە بەدەنلىرى تارتىشىپ قېلىش، بۇرۇن يۇز بەرگەن قورقۇنۇچلۇق ۋەقە قايتا يۈز بېرىۋاتقاندەك ھېس قىلىش (بۇ خىل باشتىن كەچۈرگەن قورقۇنۇچلۇق ۋەقەنىڭ شۇ كىشىنىڭ كاللىسىدا تۇيۇقسىز قايتا تەكرارلىنىشى چاقماق چېقىش دەپمۇ ئاتىلىدىغان بولۇپ ئېغىر دەرىجىدىكى چۈشكۈنلۈك كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلاردىمۇ ئوخشاش كۆرۈلىدۇ)، داۋاملىق تۇرمىگە ئوخشاش ھۆكۈمرانلارنىڭ كونترول‌لۇقىدا ياشىغان، ھېچنەرسىگە ئۆز ئەركى بىلەن مۇئامىلە قىلىش پۈرسىتىگە ئېرىشەلمىگەن خەلقتە ئەڭ كوپ پەيدا بولىدىكەن.

روھىي كېسەللىكلەر دوختۇرى فانئون، زۇلۇم ئاستىدىكى مىللەتلەرنىڭ زۇلۇم پەيدا قىلغان روھىي كېسەللىكلەردىن قۇتۇلۇشى پەقەت قوراللىق قارشىلىق كۆرسىتىش ئارقىلىقلا ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ئەگەر مۇستەملىكىچىگە قارشى كۈرەش مۇمكىن بولمىغاندا، مۇستەملىكە ئاستىدىكىلەرنىڭ روھىيىتىدىكى غەزەپ نەپرەتنىڭ ئۆزىگە قارىتىلىپ قالىدىغانلىقىنى تەكىتلىگەن.[8]

ھازىر ئامېرىكا قىتئەسىدە ياشاۋاتقان يەرلىك ئىندىيانلارنىڭ بىر بىرىگە زوراۋانلىق قىلىشى، ئىچىملىك ۋە زەھەرلىك چېكىملىككە ئەڭ كوپ بېرىلىپ كېتىشى، ئائىلىدە جېدەل ـ ماجىرالارنىڭ تۇگىمەسلىكى ۋە كۆپىنچە باللارنىڭ يېتىم قېلىشى قاتارلىق مەسىلىلەرنىڭ ئېغىر بولۇشى ئۇلارنىڭ بۇرۇنقى مەدەنىيەت قىرغىنچىلىقىغا دۇچ كەلگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى بولۇپ، پىسخىكىسىدا پەيدا بولغان غەزەپ ۋە نەپرەت، بوزەك قىلىش ئەڭ ئاسان بولغان ئۆز مىللىتىگە قارىتىلغانلىقىنىڭ بىر ئىسپاتى بولسا كېرەك. ئۇلار كوپ ھاللاردا روھى جەھەتتىكى نورمالسىزلىق، چۈشكۈنلۈك ۋە چارىسىزلىكتىن قۇتۇلۇشنىڭ يوللىرىنى زەھەرلىك چېكىملىك ۋە كەيپ بولۇشتىن ئىزدىگەن.

گەرچە زۇلۇم كۆتۈرۈۋېتىلگەن تەقدىردىمۇ نۇرغۇن روھىي كېسەللىكلەر، ئاتا ـ ئانا، ئائىلە تەربىيەسى ئارقىلىق، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ خۇي ـ پەيلى، قىلىق ـ مىجەزلىرىدە ئىپادىلەنگەن روھىي نورمالسىزلىقنى ئۆزلەشتۈرۈش، جەمئىيەتتە ئۆزى ئارىلاشقان ئادەملەرنىڭ مىجەز ـ خۇلقىدىكى روھىي نورمالسىزلىقلارنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىش ئارقىلىق، ۋە شۇنداقلا بەزى روھىي كېسەللىكلەر بولسا، نېرۋا سىستېمىلىرىدا ئىز قالدۇرغاندىن كېيىن بالىغا بۋاستە مىراس بولۇپ ئۆتۈشى ئارقىلىق ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىششى مۇمكىن. بولۇپمۇ ئېغىر دەرىجىدىكى ئىچىملىك (ھاراق ـ شاراپ) ئىچكەن، زەھەرلىك چېكىملىك چەككەنلەرنىڭ خاراكتېرىدىكى نورمالسىزلىق ۋە شۇنداقلا مېڭىسى ئۇچرىغان زەخمەت بالىغا ئىرسىيەت بولۇپ ئەگىشىپ مېڭىشى تەجرىبىلەردىن ئۆتكەن. نەتىجىدە ئەۋلادتىن ئەۋلادقا قالىدىغان بۇ خىل روھىي كېسەللىكلەر مەلۇم دەرىجىدە يامرىغاندا بىر پۈتۈن مىللەتنىڭ ئومۇملاشقان پىسخىك خاراكتېرى بولۇپ شەكىللىنىپ قالىدىغانلىقى ئەمەلىيەتكە ئىنتايىن يېقىن.

خۇلاسە

ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىمۇ، نەپرەت ۋە ئاچچىقىنى چىقىرىشنى ئۆزىنىڭ مىللىتىگە قارىتىش، پىسخىك نورمالسىزلىقنىڭ بىر قىسمى شەكلىدە يامراشقا باشلىغان بولۇپ، باشقا مىللەتلەرنى ئەمەس، ئۆز ئىچىدىكىلەرنى تارتىپ چۈشۈرۈش بىلەن ھەپىلىشىش، ئۆز مىللىتىدىن بولغانلارنى سېتىش، ئالداش ۋە قويىمچىلىق قىلىش داۋاملىق كۆرۈلۈپ تۇرماقتا.

ئەگەر ئۇيغۇرلاردا بۇ خىل پىسخىكا ئومۇملىشىپ كەتسە، ھەر بىر ئۇيغۇر ئۆز قېرىنداشلىرىنى پۈتلاش ئارقىلىق ئالغا ئىلگىرىلەشكە تىرىشسا، ئەڭ ئاخىرىدا ھېچكىمۇ ئالغا ئىلگىرىلىيەلمەيدۇ. بەلكى پۈتۈن بىر مىللەت يىقىلىدۇ. قورقۇنچ ۋە چۈشكۈنلۈك خاراكتېرىنى ئالغان بىنورمالىلىق، روھىي كېسەللىكلىرىنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە داۋاملىششى، زۇلۇم توختىتىلىپ مەلۇم ھەق ـ ھوقۇقلارغا ئېرىشكەن تەقدىردىمۇ ئېچىنىشلىق ھالدا داۋاملىشىپ، مىللەتنىڭ يۇرىكىگە ئورناپ كېتىدۇ. ئۇلار ئىشغالىيەتچى ھۆكۈمرانلار بىلەن بولغان كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ھەر بىر ئۇچرىشىشتا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا قۇل قىلىنغان قارا تەنلىكلەرنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ نۇرغۇنلىرىنىڭ ئېركىنلىككە ئېرىشىپ تۇرۇپمۇ يەنىلا قۇللۇق پىسخىكىسىدىن قۇتۇلالماسلىقى، يەرلىك ئىندىيانلارنىڭ نۇرغۇن ھەق ـ ھوقۇقلارغا ئېرىشىپمۇ ۋەيرانچىلىقتىن قۇتۇلالماسلىقى، كۆز ئالدىمىزدا بىزنى چوڭقۇر ئويغا سېلىپ تۇرۇپتۇ.

بىز چوقۇم زۇلۇم پەيدا قىلغان نەپرەتنى ئۆزىمىزگە قارىتىپ قېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، بۇ نەپرەتنى دۈشمىنىمىزگە قارىتىشنىڭ يولىنى تېپىپ چىقىشىمىز كېرەك. قانچىلىك بەدەل تۆلىنىشىدىن قەتئىينەزەر، بۇ، بىر پۈتۈن مىللەتنىڭ ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىشىدىغان مەڭگۈلۈك روھىي پاتقاقتا پېتىپ قېلىشىدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئەڭ ئۈنۈملۈك يولى ۋە ئۆز ـ ئۆزىمىزنى يوقىتىشقا قاراپ يۈزلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىكى بىردىنبىر ئۇسۇلدۇر.

[1] Albert Memmi, ***The Colonizer and the Colonized***, London, Earthscan Publication, 2003: 52

[2] Albert Memmi, ***The Colonizer and the Colonized***, London, Earthscan Publication, 2003: 13

[3] Albert Memmi, ***The Colonizer and the Colonized***, London, Earthscan Publication, 2003: 53

[4] Albert Memmi, ***The Colonizer and the Colonized***, London, Earthscan Publication, 2003: 54

[5] Albert Memmi, ***The Colonizer and the Colonized***, London, Earthscan Publication, 2003: 19 ـ 76

[6] Frantz Fanon, ***Black man and White mask***, Paris, Seuil Publication, 1952: 126

[7] Frantz Fanon, ***Black man and White mask***, Paris, Seuil Publication, 1952: 122

Frantz Fanon, ***Les Damnes de la terre*** (The Damnes of the Earth) Paris, [8]
Francois Maspero, 1961:15

ئەسكەرتىش: ئۇيغۇر تەتقىقاتى ئىنستىتۇتى تور بېتىدىكى ماقالىلەرنى مەنبەسىنى ئەسكەرتمەستىن باشقا ھەرقانداق يەرگە كۆچۈرۈپ چاپلاشقا بولمايدۇ.

ئاپتورنىڭ يېقىنقى ئەسەرلىرى

خەلقئارا شەرقىي تۈركستان مەسىلىسىگە نېمە ئۈچۈن ئارىلىشىشى كېرەك؟

2019 ـ يىلى 27 ـ January

سەرخىللار ۋە سەرخىلىزم

2018 ـ يىلى 11 ـ October

مىللەت ۋە مىللەتچىلىك

2018 ـ يىلى 10 ـ May

يەرلىك مىللەت ئۇقۇمى ۋە ئۇيغۇرلار

2018 ـ يىلى 3 ـ May

سياسەت كاتېگورىيەسىدىكى باشقا ماقالىلەر

خىتاي ژۇرۇسىدىن كېيىنكى دۇنيا ۋە شەرقىي تۈركستان دەۋاسى

2020 ـ يىلى 20 ـ ئاپرىل

خىتايغا قارشى ئامېرىكا ـ رۇسىيە ئىتتىپاقى شەكىللىنىشىنىڭ ئېھتىماللىقى بارمۇ؟

2020 ـ يىلى 3 ـ ماي

كەلگۈسىگە نەزەر: خىتاي دۇنياغا غوجدارلىق قىلالامدۇ؟

2020 ـ يىلى 10 ـ ماي

باھا يېزىڭ

ئىنكاس